

NOTES SOBRE IDENTITAT CULTURAL I MITJANS DE COMUNICACIÓ AL PAÍS VALENCIÀ

Josep Salves Almela

El títol de la meua intervenció exigeix que expose en deu fulls quina és la identitat cultural del País Valencià i que dilucide quina és la influència que els mitjans de comunicació valencians tenen en la formació o destrucció d'eixa identitat. L'exigència és del tot impossible de cobrir donat l'espai que se m'atorga i la meua capacitat de síntesi i, per tant, el que vaig a fer, és desatendre-la. El que faré, tanmateix, és donar unes brevíssimes pinzellades sobre la identitat cultural dels valencians acollint-me a una conceptualització molt concreta d'aquest tipus d'identitat i dibuixar la meua visió personal al voltant del paper que els mitjans de comunicació valencians estan interpretant respecte d'aquest assumpte. Partiré de l'acceptació que el País Valencià posseïx una tal identitat cultural, fet difícilment qüestionable si entenem aquesta des d'un punt de vista ampli.

La identitat cultural es presenta com un concepte de representació difícil i sobre el qual no hi ha un consens unànime. A més, ofereix concomitàncies extremadament estretes amb altres conceptes també molt polisòmics i problemàtics des de diferents punts de vista: epistemològic, ideològic, polític... Conceptes com ara el d'identitat personal, identitat col·lectiva, identitat política o identitat nacional van sempre units al d'identitat cultural sense que mal es puga esbrinar fàcilment quins són els límits de cadascun d'ells. Aquesta dificultat s'agreuja si contemplem les idees de poble, raça, ètnia, nació, estat, etc. (que es deriven dels conceptes abans esmentats i que ofereixen, per a qui vulga contemplar-les, dificultats afegides a l'anàlisi) i, sobretot, les aportacions concretes que poden fer al respecte l'etnologia, l'antropologia, la biologia, la lingüística o la pròpia filosofia. L'única eixida mínimament digna que li queda a una exposició com la d'avui és, com ja he dit, acollir-se a un concepte concret d'identitat cultural tot i sabent que eixe concepte pot ser qüestionable però també que tota crítica ofereix el concepte del qual parteix: la discussió sobre el concepte seria, de fet, una altra.

Com ja he fet en ocasions anteriors, he optat per la definició que ens ofereixen Yves Brunsvick, Jean Pierre-Bady i Bernard Clergerie en *Lexique de la vie culturelle* i que recull el professor Parés i Maicas en el seu text "Concepte d'identitat cultural" presentat al simposi internacional *Comunicació, Identitat cultural i Relacions Interculturals*, i segons la qual, aquesta identitat:

- a) Des d'un punt de vista objectiu, l'integren costums i hàbits, tradicions, valors creences, maneres de viure, de pensar, de comportar-se, i un cert estil d'existir i de ser presents en la comunitat que corresponga.
- b) Parlant subjectivament, és un sentiment de pertinença a un societat en què tothom té la sensació de ser un artífex de la seua història.
- c) Vist des de fora, és el nucli viu d'una cultura, el principi dinàmic d'una persona o d'una comunitat, que es basa en el seu passat, es nodreix dels potencials que té i rep ajudes externes per a la seua necessitat, i que tira endavant el procés continu de la seua creació.
- d) Des de dintre, correspon al sentiment que qualsevol membre d'una societat experimenta pel que fa al seu reconeixement en aquesta cultura i a la voluntat que té d'identificar-s'hi per expressar el sentiment de pertinença i el reforçament de les seues arrels.¹

És obvi, com dia abans, que el País Valencià posseeix una identitat cultural si atenem a aquesta definició: compta, des del punt de vista col·lectiu, amb costums, hàbits, tradicions, valors, creences, maneres de viure, de pensar, de comportar-se, i un cert estil d'existir i de ser presents en la comunitat; per altra banda, els valencians tenen un sentiment de pertinença a una societat; el País Valencià té un passat i, malgrat tot, un futur. És legítim, doncs, parlar de la identitat cultural del País Valencià admetent que aquest és un camp summament difícil de tractar i excessivament problemàtic, a més de conflictiu.

Començaré, doncs, per donar les brevíssimes pinzellades sobre la identitat cultural dels valencians que he promès i després entraré en l'assumpte dels mitjans de comunicació i el seu paper respecte d'aquesta identitat.

1. PARÉS I MAICAS, M. «Concepte d'identitat cultural». A: *Comunicació, identitat cultural i relacions interculturals*. Centre d'investigació i UNESCO, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, p. 15. En aquesta ocasió, malgrat tot sí que voldria fer una matisació a aquest concepte d'identitat cultural que va fer seu la Conferència de Mèxic sobre les Polítiques Culturals de la UNESCO celebrada el 1982. Aquesta concepció de la identitat cultural sols és acceptable, al meu parer, si contempla com a indispensable que: primer, l'individu no pot quedar de cap manera diluït en l'estereotip propi i l'aliè; i segon, que aquesta col·lectivitat concreta ha de mostrar-se oberta, no sols a terres i de facilitar-los les mateixes condicions i possibilitats que les que afavoreixen els seus propis membres. Una identitat cultural que no defensa com a pròpies les idees d'individualisme i cosmopolitisme s'assembla massa a l'integrisme com per a ser acceptable.

LA IDENTITAT CULTURAL DELS VALENCIANS

Hi ha un primer fet inqüestionable i és que el País Valencià és un àmbit particular, és a dir, que presenta des del punt de vista geogràfico-administratiu, històric, social, econòmic, polític, cultural i lingüístic uns límits que podem observar i que delimiten la seua existència, aquests límits no són rectilinis i podem mantenir sobre ells discussions inacabables perquè atenen a conceptes problemàtics com ara el d'*història*, *societat*, *cultura*, *llengua*..., conceptes tots ells manipulables des de la ciència i des de la ideologia i, per tant, discutibles en l'abstracte i en les seues diverses concrecions.

Eludirem, tanmateix, una vegada més, els termes del debat i formularem algunes idees que ens ajuden a delimitar l'objecte del que parlem com a particular. Per parts:

- Pel que fa al *territori*, el País Valencià o Comunitat Valenciana s'encontra estrictament delimitat en l'Estatut d'Autonomia i és per això que aquest aspecte no pot oferir cap discussió pel que fa al present. Pot oferir-la respecte del passat o del futur, però no respecte del que és avui el País Valencià territorialment i administrativa. Agaferem-nos, doncs, a aquesta concreció com a un clau ardent:

El territori de la Comunitat Autònoma -diu l'article 3 del nostre Estatut- és el dels municipis integrats dins les províncies d'Alacant, Castelló i València.

Podrem discutir si la província és el millor àmbit per a configurar el territori, quin és el nom més adient o què més ens agrada per a anomenar aquest territori i, fins i tot, l'adequació entre la concepció territorial i la percepció social d'aquesta territori té ara i ací uns límits molt concrets.

- El problema de la *història* és molt més difícil de concretar i admet moltes més vessants, però tampoc tantes com alguns pretenen. El País Valencià, és a dir, el territori que acabem de descriure, té una història respecte dels seus municipis, les seues províncies, la seua població, etc., que està escrita per els especialistes i que és abastable a qualsevol que desitge conèixer-la. Un altre problema és que un sector minoritari, però important, de la societat valenciana no vulga creure als historiadors. Tanmateix, la història està escrita i explica en bona mesura l'existència de molts problemes i la constància de certes característiques del nostre país, entre d'altres, el seu bilingüisme. Després, per cert, parlaré de la llengua.

- La *societat* valenciana és, com els anteriors, un àmbit sotmès a un ampli debat. Quines són les classes socials que la formen?, quina és la classe dominant?, és aquesta una classe dominant però no dirigent? Hi ha molts dubtes encara, és clar. Tanmateix, també sobre la societat valenciana sabem moltes coses. Per exemple, sabem que és una societat en molts aspectes dual com a conseqüència del procés de repoblació del qual és fruit: és una societat agrària i industrial, rural i urbana, castellana i catalana; i bona part dels seus

comportaments, les seues costums i maneres de viure, s'expliquen atenent a aquesta dualitat. Sabem també qui hi ha certs fenòmens per damunt d'eixa dualitat que condicionen igualment la manera de ser dels valencians, com ara el de la immigració. Al nostre país, des de sempre, però sobretot durant el present segle, han arribat contingents enormes de població vinguda d'altres terres, la qual cosa fa de la nostra una societat inevitablement, jo diria que esplèndidament, plural, una societat pluricultural, rica en aportacions i vivències.

- El terreny de l'*economia*, que en principi podria preveure's tan asèptic i neutral, és tanmateix un altre camp de batalla pel que fa al debat al voltant de la nostra identitat cultural. I aquest fet és fàcil d'entendre si tenim en compte que, com ja hem dit en altra ocasió:

gairebé tots podem acceptar que l'estructura econòmica influeix en la idiosincràsia d'un poble, en la seua manera de viure i de convidaure, en la seua manera d'organitzar-se, en la seua visió del món, en la seua cultural.²

Del qual podem deduir que resoldre les qüestions plantejades al voltant de l'estructura econòmica del nostre país és, de fet, donar arguments a unes postures o a unes altres respecte de la nostra idiosincràsia, de la nostra identitat cultural. Encara no s'ha arribat, per exemple, a postures consensuades sobre el procés d'industrialització del País Valencià i no sabem ben bé si la nostra és una economia agrària o industrial, probablement perquè és les dues coses a l'hora. Però sí que sabem algunes coses que són indefugibles: la nostra economia és dependent de la de l'Estat espanyol, és una economia rica perquè posseeix recursos molt importants en tots els sectors de la producció, ha experimentat un fort creixement en les darreres dècades i ha patit un procés molt acusat d'especialització tant a la indústria com al camp. És, per tant, una economia complexa fruit i determinant d'una societat complexa. I això no és tant com no dir res; això és tant com dir que la nostra idiosincràsia és complexa, entre altres coses, perquè la nostra economia també ho és.

- Què podem dir de la *política*? El nostre sistema de partits està configurat per les formacions hegemòniques de l'Estat espanyol (PSOE, PP i EU) i per algunes opcions autòctones regionalistes o nacionalistes (UV, UPV, PVN, etc.). És un sistema de partits particular, que presenta diferències amb el sistema estatal, però que es troba enormement influït per aquest i en el qual l'opció nacionalista no ha aconseguit fins ara cap èxit. Com ens ha d'interessar aquest àmbit pel que fa a la identitat cultural? Doncs bé, si el sistema de partits és reflex del sistema social, les conclusions s'extrauen fàcilment. Si no és així, aleshores hauríem d'investigar perquè el nacionalisme és qui ha perdut en la lluita de les ideologies. En el text al que me he referit abans diem:

2. LLAVADOR, J.P. i SOLVES ALMELA, J. «La identitat cultural al País Valencià», treball de doctorat inèdit presentat al curs «Comunicació social i identitat cultural», p. 62.

El panorama polític de la darrera etapa democràtica al País Valencià pot resumir-se amb dos qualificatius: bipartidista i estatalista.

Bipartidista perquè són dues només les forces que tenen possibilitats reals d'accedir al poder i, alhora, perquè integren majoritàriament en el si dels seus programes la societat valenciana. Estatalista perquè ambdues forces no són projectes específicament valencians, sinó que el seu àmbit s'estén al conjunt de l'Estat espanyol.³ (Òbviament, estem parlant del PSOE i del PP).

- I arribem a l'àmbit més problemàtic de tots els que anomenarem: el de la *cultura*. Se suposa que, a més, hem d'apropar-nos a ell des de la convicció que tots els àmbits ja esmentats influeixen de manera indefugible en aquest, argument discutible, però que no discutirem ací. Continuarem, doncs, amb la suposició que el territori, la història, l'estructura social i econòmica i l'esfera política configuren, determinen, una cultura. Com és, aleshores, la cultura valenciana? Òbviament, una cultura plural i complexa, difícilment reduïble a tòpics o estereotips. Aquesta és l'única conclusió raonable que es pot extraure després de la nostra brevíssima exposició. Perquè territorialment, històricament, socialment, econòmicament i políticament, el nostre és un país plural.

El nostre territori, amb totes les seues variants físiques i climàtiques, configura una rica i complexa diversitat de maneres de viure que són, totes elles, respectables i defensables. La nostra història, plena de processos de repoblament i d'immigració, fa de nosaltres un poble plural lingüísticament i cultural, i eixa pluriculturalitat és beneficiosa per a nosaltres sempre que siguem capaços d'aprofitar-la en totes les seues possibilitats. Econòmicament i política, el nostre és un país dependent de l'Estat espanyol, però això no pot contemplar-se, *per se*, com a perjudicial per al nostre present o per al nostre futur. És decisió dels valencians continuar en aquest àmbit econòmic i polític o configurar noves maneres d'entendre les nostres relacions amb els pobles que ens envolten, noves relacions que, també voldria subratllar-ho, no podem considerar beneficioses a *priori*.

PAPER DELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

En aquest apartat començaré per oferir unes brevíssimes notes sobre les polítiques comunicatives al País Valencià i, després, dibuixaré amb unes quantes ratlles el panorama actual dels mitjans de comunicació, centrant-me, sobretot, en el seu paper respecte de la potenciació o no de la nostra identitat cultural, és a dir, d'eixa idea que, de manera tan lleu he intentat fixar a la primera part d'aquesta exposició. Seré també molt breu perquè sé que altres companys valencians aporten en aquest mateix congrés texts més concrets i, sense dubte, més encertats, al respecte.

3. LLAVADOR, J.P. i SOLVES ALMELA, J. «La identitat cultural al País Valencià» p. 68.

POLÍTQUES COMUNICATIVES

Quan s'observen les polítiques comunicatives al País Valencià s'extrauen, gairebé de manera indefugible, les següents conclusions.

- Primera, i pel que fa al sector públic, hi ha una radical separació entre les polítiques comunicatives i les polítiques culturals, fenomen que no és exclusiu del nostre país, sinó que caracteritza també les relacions entre aquests dos tipus de polítiques als països del nostre entorn. En definitiva, comunicació i cultura se separen. L'explicació política d'aquest fenomen s'encontra possiblement, com ja hem dit en altra ocasió,

- en el fet que la ideologia liberal predominant identifica l'Estat amb l'esfera restrictiva de la vida i la societat civil amb l'esfera de la llibertat. Això vol dir que el paper de l'Estat es redueix a l'àmbit regulador i s'atribueixen a la iniciativa privada les suposades virtuts creatives i dinamitzadores que manquen al sector públic.⁴

- Segona, les polítiques comunicatives del sector privat, pel que fa a la cultura pròpia dels valencians, es caracteritzen per la desatenció o l'oblit, constatació que demostra la fal·làcia del pensament liberal que acabe d'esmentar i que intenta convèncer-nos que el sector privat és creatiu i dinamitzador quan, en realitat, l'única cosa que l'interessa és el benefici.

- Tercera, aquesta separació entre comunicació i cultura que es produeix al sector públic i es transforma en desatenció i oblit al privat, es deu, en el nostre país, no sols a la influència de la ideologia liberal, sinó sobretot, i això és molt més greu, a la indefinició política i social respecte de la seua identitat cultural que el País Valencià pateix des de fa ja massa temps. Tal i com ho diguérem l'octubre de l'any passat:

Tenim la convicció que l'autèntica explicació d'aquesta escissió entre l'àmbit de la comunicació i el de la cultura és la manca d'una idea clara d'identitat (cultural) per part de les nostres institucions públiques. Sabem (a més) que eixa indefinició és un fenomen comú a tota la societat valenciana, i que les polítiques respecte dels mitjans són un reflex d'eixa realitat.⁵

També com en aquella ocasió, pense que mentre no es resolga aquesta manca de definició (pública i privada) respecte de la nostra identitat cultural, no podrem afrontar la formulació de polítiques comunicatives que desenvolupen, d'una manera coherent, la nostra cultura pròpia, una cultura que és multiforme i plural,

4. BAS, J.J., LLAVADOR, J.P. i SOLVES, J., «Polítiques culturals i concentració. El cas Valencià». Comunicació presentada al II CONGRÉS MITJANS DE COMUNICACIÓ DELS PREMIS OCTUBRE. Fundació Ausias March, València, octubre 1993, p. 17.

5. BAS, J.J., LLAVADOR, J.P. i SOLVES, J., «Polítiques culturals i concentració. El cas Valencià», p. 18.

però que es pot concretar i que s'ha de potenciar. Perquè la política, al cap i a la fi, sempre és fruit d'una idea determinada de cultura.

ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

La premsa

Al País Valencià es pot parlar actualment d'un mercat de premsa diària dividit en tres zones, que corresponen a les tres províncies, cada una de les quals compta amb dos diaris "propis". Així, a Castelló s'editen *Castellón Diario* i *Mediterráneo*; a València, *Las Provincias* i *Levante-El Mercantil Valenciano* i a Alacant, *Información* i *La Verdad*, (aquest darrer s'edita a Alacant, però té la seu a Múrcia).

A Castelló, els dos diaris que he anomenat (*Castellón Diario* i *Mediterráneo*) defensen els interessos de les indústries ceràmiques de la zona i no presenten cap fet que pugua ressaltar-se sobre el tractament de les nostres característiques culturals pròpies. L'ús de la llengua valenciana és absolutament anecdòtic i no mostren cap interès especial per la cultura valenciana entesa des d'un punt de vista global de tot el país.

A València, el diari *Las Provincias* es mostra com a referència dominant per a la classe dirigent tradicional i, degut a la seua capacitat d'influència, tampoc passa inadvertit a tot aquell que vol estar informat del que ocorre o es pensa, més que res, a la capital.

Les seues opinions, sobretot la columna que diàriament publica la seua directora, no deixen tranquil a ningú; ací no valen termes intermedis: o s'està d'acord o provoca els odis més animadversats. Siga com siga, el missatge cala.

Hem dit que *Las Provincias* està molt relacionat amb la classe dominant tradicional. Aquesta unió es demostra en el fet que el diari defensa els seus interessos de sempre. Uns interessos "valencians" de l'Horta, i d'aquí podem comprendre l'escassa acceptació que té a Alacant i Castelló. Estem parlant de regionalisme -no debades es substituïda "diario decano de la región valenciana"-. És el diari de la regió, de les províncies i, si ens permetiu, de la taronja, de l'agrariisme, de la indústria tradicional. Fomenta el particularisme valencià però en la inqüestionable unitat espanyola. Aquest ideari, una vegada més, es resumeix en les primeres estrofes de l'Himne Regional.⁶

Pel que fa a la llengua, el diari surt tot en castellà excepte alguns articles d'opinió en valencià. Una altra cosa és el tractament que el diari atorga al conflicte lingüístic. En aquest sentit, *Las Provincias* s'ha mostrat des de fa molt de temps contrari a la unitat de la llengua catalana i s'ha erigit com a defensor de l'existència d'una llengua valenciana diferent i, fins i tot, anterior a la que es parla al Principat, en el que, al meu parer, ha esdevingut una de les postures més

6. LLAVADOR, J.P. i SOLVES ALMELA, J. «La identitat cultural al País Valencià», p. 99.

irracional de les utilitzades al llarg, sobretot, dels darrers quinze anys respecte del problema lingüístic valencià. Aquesta actitud, que afecta no sols a la llengua, sinó a tota la concepció cultural del país, es recolza en un fenomen xenofòbic anomenat "anticatalisme" i ha estat una de les més perjudicials per al sentiment de concòrdia entre als valencians i, com no pot ser d'altra manera, entre els valencians i els catalans.

Per la seua banda, *Levante-EMV* és un diari més enfocat a l'estratègia comercial que a la política, la qual cosa l'obliga a mantenir postures més aviat ambigües respecte de molts assumptes que afecten a la concepció cultural del País Valencià. De fet, sols es mostra ferm quan les seues opinions poden identificar-se molt clarament com les contràries a les mantingudes pel seu més directe competidor comercial, el diari *Las Provincias*.

Aquest rotatiu (ens referim a *Levante*) va pertànyer a la cadena Prensa del Movimiento i el 1984 va ser comprat per l'actual editor, Prensa Ibérica, del Grupo Moll. Els propietaris van haver de fer front a una situació prou complicada de vendes, ja que *Levante* estava en el punt més baix de la seua difusió. La política que van emprendre es pot quantificar de comercial agressiva, introduint un nou sistema informàtic, canviant el disseny i recolzant el diari mitjançant col·leccions per fascicles.⁷

Tanmateix, el que no es pot negar és que *Levante* s'ha mostrat més obert a les manifestacions de caire nacionalista, sobretot aquelles provinents de l'esquerra. L'índex d'utilització del valencià en aquest diari, però, és també molt baix i es limita, com en el cas de *Las Provincias*, a esporàdics articles d'opinió. Quant al tractament i la postura que aquest diari manté respecte de l'anomenat conflicte lingüístic, consisteix a acceptar la unitat de la llengua i defensar, encara que siga només en la teoria, la potenciació del valencià en la vida quotidiana del nostre país.

Alacant manté *Información*, de la cadena Prensa Ibérica i *La Verdad* de Múrcia. Cap dels dos aporta res interessant al fet que ara ens ocupa perquè, mentre el primer és una rèplica de *Levante* adaptada a Alacant, *La Verdad*, pels seus interessos i els dels seus lectors, és un diari molt allunyat d'aquest problema.

Voldria, per a finalitzar aquest breu apartat dedicat a la premsa escrita, mencionar el cas de la revista *El Temps*, l'única publicació escrita totalment en valencià que s'edita al nostre país. La revista, que pertany majoritàriament a Eliseu Climent, té un àmbit de difusió que s'allarga al Principat de Catalunya i les Illes Balears i constitueix, des de fa ja molts anys, un exemple de fermesa en la defensa d'una llengua marginada com és el valencià.

7. LLAVADOR, J.P. i SOLVES ALMELA, J. «La identitat cultural al País Valencià», p. 100.

La ràdio

El panorama de la ràdio al País Valencià està dominat per les mateixes grans cadenes d'emissores que a la resta de l'Estat. Cadena Ser, Antena 3, COPE, Onda Cero i Radio Nacional concentren la majoria dels oïdors valencians al voltant dels seus programes en cadena, emesos des de Madrid o Barcelona, i en castellà.

Com a fenomen culturalment diferenciador (tant des del punt de vista idiomàtic com des del cultural, entès aquest en sentit ampli), trobem només dues cadenes: Radio 9, que emet íntegrament en valencià i que abasta el total del territori del país, i Catalunya Ràdio, que no arriba a tot el territori. Malgrat això, l'audiència d'aquestes dues cadenes és molt baixa. Pel que fa a les emissores locals que inclouen en les seues programacions el valencià, són encara massa escasses i febles com per a significar una esperança.

La televisió

En aquest apartat més o menys, es repeteix el mateix que a l'interior, amb l'atenuant que suposa la major importància de la televisió en la funció de vertebrar culturalment una comunitat. Únicament dues cadenes que es reben al país utilitzen el valencià com a mitjà d'expressió: TV3, per una banda, amb una audiència molt minoritària i Canal 9 Televisió Valenciana.

El cas de Canal 9 TVV és, probablement, l'exemple més escandalós de la manca de decisió i fermesa política pel que fa a la defensa i potenciació del valencià. La televisió dels valencians emet en aquest idioma els informatius, els esports, la programació infantil i els concursos, mentre que les pel·lícules i serials, és a dir, els programes de màxima audiència, s'emeten en castellà. En aquests moments, doncs, els valencianoparlants no podem veure pel·lícules en el nostre idioma, a menys que tinguem la sort de sintonitzar TV3.

Finalment, i pel que fa, no ja a l'idioma, sinó a la cultura transmesa per la nostra televisió, malauradament he de dir que, al meu parer, Canal 9 TVV no ofereix cap novetat respecte del punt de vista cultural de la resta de cadenes de l'Estat i, si voleu, del món.

La cultura emesa per Canal 9 és la cultura de masses, potenciadora del consumisme i del modus de viure americà. Serials i pel·lícules anglosaxones, dibuixos japonesos i concursos de patró universal: alguna diferència amb una televisió de França? Sí, potser: aquesta es diu Canal 9 Televisió Valenciana.⁸

8. LLAVADOR, J.P. i SOLVES ALMELA, J. «La identitat cultural al País Valencià», p. 103.

A mode de conclusió només apuntaré dues idees que crec es desprenen del que he dit fins ara:

- Primera: que el País Valencià posseeix una cultura, que és plural i diversa, i que s'ha de potenciar atenent a una concepte d'identitat cultural ampli i obert que defensa les idees d'individualisme i cosmopolitisme; i
- Segona: que els mitjans de comunicació de masses, al meu parer, no potencien la nostra cultura, ni entesa en sentit unitari (ja que és la cultura "occidental" la que reflecteixen) ni en tota la seua diversitat (ja que, sense anar més lluny, les manifestacions culturals en valencià es troben seriosament marginades). La qual cosa significa que, en absolut, afavoreixen el trajecte pel camí de la identitat que els valencians mereixen.